

BİLİMSEL YÖNTEM, BİLİMSEL DÜŞÜNCE

VE

BUNLARIN KULLANIM ALANLARI HAKKINDA

Halûk Akçam – 20 Mart 2004

-Giriş-

Bilimin ve ilgili kavramların tanımında, 19. yüzyılın ilk yarısında yapılmış ve o dönem için oldukça sofistike sayılan akademik açıklamaları günümüzde tekrardan gözden geçirdiğimizde, bunların artık bir işe yaramayacak kadar kısır ve dar kapsamlı olduğunu görüyoruz. Nitekim, bugün için derin anlamlı ve açıklayıcı olduğunu varsaydığımız yeni tanımlamaların da ileri bir tarihte işlevlerini yitirerek kullanılmaz hale geleceğini unutmamamız gerekir. Zira, sonuç olarak konunun temelindeki ana öge, kendimizi ve çevremizi daha kapsamlı biçimde tanımak uğruna yaptığımız araştırmalardan ibarettir. Bu araştırma sürdüğü müddetçe, kabuk değiştirir gibi her aşamada eski zihniyet yerini yenisine terkedecektir.

Enformasyon niteliğindeki birikiminin artmasına paralel olarak gelişen teknolojik imkanlar, bize kısa zamanda daha fazla bilgi depolayabileceğimiz ve bunları hızla analiz edebileceğimiz bir ortam yaratmıştır. Bu sayede, belirli bir uzmanlık alanındaki kişinin bile tek başına üstesinden gelemeyeceği kadar, her alanda büyük bir enformasyon yığılmasıyla karşılaşmış durumdayız. Bu özelliğinden dolayı, yaşadığımız döneme “enformasyon çağı” da denmektedir.

Bu hızlı birikimin sonucu olarak, yaklaşık otuz-kırk sene önceki bilim anlayışı ile günümüzdeki anlayış arasında da gittikçe büyüyen bir uçurum oluşmaktadır. Ancak, daha çok teknolojik açıdan ileri ülkelerdeki akademik çevrelerde dikkati çeken bu gelişmenin, aynı yöndeki gelişimini tamamlayamamış ülkeler için henüz bir anlamı olamıyor. Bu farklılığın yarattığı kaçınılmaz sonuç ise, bilime bakış açısının “gelişmemiş” ülkelerde daha dar kapsamlı ve daha bağınaz nitelikli kalmasıdır. Bir bakıma “geçmişte takılıp kalmak” anlamına gelen bu gelişmemişlik, elbette ki sözkonusu ülkelerin bütün kurumlarında da etkisini göstermekte ve sonunda toplumsal açıdan “çağı yakalayamamak” gibi ciddi bir uyumsuzluk içine düşmeye yol açmaktadır.

Çok ender görülen bazı kişisel boyuttaki girişimlere zaman zaman rastlanıyor ise de, genel olarak bir değerlendirme yapıldığında, ülkemizde daha çok “geçmişte takılıp kalanlar” görünümüne uygun bir tablo ile karşılaşıyoruz. Üstelik, bu durum bazı alanlarda sadece otuz-kırk senelik bir gecikme ile kalmayıp, yüzyıllara varan bir geri kalmışlık biçiminde ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle, büyük iletişim kopukluklarına yol açmamak için, aşağıda özet olarak değindiğim konularda orta bir yolu seçmek zorunda kaldığımı belirtmek isterim. Aralara serpiştirdiğim köprülerden geçenler olursa, onlarla öte kıyıda birebir sohbet etmek elbette ki bana haz verecektir.

-Bilim Nedir?-

Dilbilim açısından “bilim” sözcüğü; batı kültüründe Latince “scientia” (bilgi) sözcüğüne dayalı ve “scire” (bilmek) kökünden gelen adın (İng. science, Fr. science, İt. scienza, İsp. ciencia) Türkçe karşılığıdır. “Das Wissen” (bilgi) ve “wissen” (bilmek) kökünden Almanca karşılığı olan “Wissenschaft” sözcüğünün farklılığı ise, bu dilin gelişme döneminde Romen dilleri etkisinden uzak kalmasından dolayıdır, ama anlam olarak değeri aynıdır. İngilizce’deki eşanlamı da “to know” (bilmek) fiilinden (know +lock > +leche > +ledge =) “knowledge” (bilgi) olarak, Romen etkisinde kalmamış hali ile varlığını uzun süre “science”a eşdeğer biçimde korumuştur. Kültürel olarak bizi etkilemiş Arap dilindeki “ilm”, Osmanlıca’dan İstanbul Türkçesi’ne geçişte “ilim” biçimine dönüşmüş olup, ayn harfi ile başlayan ve Arapça 3. tekil geçmiş zaman çekimindeki “alame” (bildi) fiilinden türemedir. Cumhuriyet döneminde belirlenen Yeni Batı Türkçe’si kurallarına göre “bilmek” fiilinden türetildiği zannedilen “bilim” sözcüğünün Orta Asya’daki Türkçe karşılığı ise “bilig” olup, dilbilim açısından “bilim” sözcüğü ‘neologia’dır, yani uydurmadır. Osmanlıca’daki “ilim”den esinlenerek uydurulmuş “bilim” sözcüğünden sonra, “dilmek”ten “dilim”, “basmak”tan “basım” gibi uydurma sözcükler yerleşerek –im/-ım sonekinin doğmasına yol açmıştır. Kısacası, aslında Fransızca “école”den uydurma olan ama “okumak”tan türetildiği zannedilen ‘okul’ gibi, ‘bilim’ sözcüğü de uydurmadır. Zira, ad oluşturan -im/-ım soneki diye bir ek yoktur Ana Türkçe’de. Ancak, Batı Türkçesi’nde Türkiye’nin önderliğinde bu ekler dilbilim kuralları olarak kabul edilmiştir.

Kültür ögesi olarak, sosyolojik açıdan bilginin sistematik biçimde toplandığını ve yöntemli olarak işlendiğini, Batı dünyasında ilk kez Eski Yunan’da ve yaklaşık M.Ö. 500 yıllarından itibaren görüyoruz. Daha önceki dönemlerde de elbette ki bilginin nesiller boyu aktarılması sözkonusuydu. Ancak, burada ayırddedici faktör, atalardan miras kalan gelenek ve görenekler biçimiyle devrolunan hünerlere sahibiyetten, kişisel araştırma yolu ile deney sonucu oluşan bilgi birikiminin ortak kullanımına geçiştir. Yani, Batı dünyasında ilk kez Eski Yunan’da, hünerin pekiştirilerek bir sonraki seçilen kişiye aktarılmasından farklı olarak, deneme-yanılma yolu ile kişilerin ürettiği bilginin belirli bir formasyon içinde ve çoğunluk tarafından kullanılabilir nitelik kazanması aşamasına gelinmiştir. Nitekim, bunun sonucu olarak, daha doğrusu “karşılıklı etkileşimi” olarak, bu aşamada ilk defa demokrasi modelinin oluştuğunu da hatırlamalıyız. Zira, hünerin aynı zamanda toplumu kontrol eden gücün önemli bir bölümünü oluşturması yüzünden, bilginin toplumda belirli bir yönetici sınıfın tekelinde kalmasına yönelik çabaların görüldüğü ortamda, sosyolojik uygulama açısından ancak belirli yönetim modellerinin varlığından sözedilebilir. Yine Batı dünyasında, Ortaçağ dönemine baktığımızda, Roma İmparatorluğu’nun çöküşü ile oluşan feodal yapıda, tekrardan eski modele dönme gereksinimine paralel olarak, toplumda bilimin yerini hurafelerin aldığını görmekteyiz. Keza, Eski Yunan’a kaynak oluşturmuş Eski Mısır veya Mezopotamya uygarlıklarında da bilgiden bilime geçişin varolmayışı, bu toplumlardaki yönetim modellerinin doğal bir sonucu olarak anlaşılmalıdır.

Eski Yunan’da hünerden bilgiye ve bilgiden de bilime geçiş, elbette ki o toplumun sosyal bir değişim yaşamasıyla bağlantılıdır. Ancak, bu değişimin nedenlerine girsek, bu kez konu iyice dağılacak. Dolayısıyla, Eski Yunan’daki ekonomik dengeler ve koloni ticaretinin sağladığı toplumsal refah ve farklı görüşlerle karşılaşmak gibi etkenlerin irdelenmesini okuyucuya bırakıyorum. Keza, bu değişimin neden ilk kez çağdaş ve zengin ama dağlar arasındaki içine kapalı Pers

İmparatorluğu'nda değil de Ege Denizi'nin kıyılarında yeşermiş denizci bir ulusta ortaya çıktığını da araştırmanızı umarım. Hiç kuşkusuz, Pers halkı da Grekler kadar zekiydi. Bu problemi çözdükten sonra, aradaki 2500 yılı bir hamlede atlayıp, bizim toplumumuzun da çağdaşlarıyla aynı zeka düzeyinde olmasına karşın, özellikle Batı toplumlarında doludizgin ilerleyen bilimin karşısında neden bu denli ilgisiz olduğunu daha kolay anlayabileceğinizi zannediyorum.

Şimdi de, hüner-gelenek ve bilgi-bilim kavramlarını daha farklı bir açıdan ele alalım. Temel olarak, bu bölümde konumuz aslında bilim felsefesinin alanına giriyor. Ancak, ben genellikle insanın ortak geçmişi tanıyarak, kullandığı araçları zamanla nasıl geliştirdiğine bakarak, yani antropolojik yönden ele alındığında konunun daha iyi anlaşılabilirliği kanısındayım. Bilim felsefesi de iyidir, ama alışık olmayan için biraz can sıkıcıdır. Epistemolojik tahliller ise zaten bu makalenin maksadını aşar.

-Bilgi Nedir?-

İster kırkbin yıl önce isterse altmışbin yıl önce olsun, homo erectus'tan sonra bize benzeyen ilk atalarımızın ne zaman ortaya çıktığı hiç önemli değil. Ancak, o devirden beri içimizde süregelen bir dürtü ile yaşadığımıza göre, hala aynı prototipin bir örneği sayılırız. Bu dürtü, hayatta kalma veya üreme dürtüsü değildir. Zira, bu özellikler bütün canlılarda var. Kanımca, insan türü olarak bizdeki dürtü, "imajinasyon" yani tahayyüldür. (Sanırım, yeni Türkçe'de buna imgeleme deniyor, ancak bu sözcük bende güçlü bir çağrışım yapmadığı için kullanmak gelmiyor içimden. Ama, bu yazımda yeni sözcükler kullanmaya ne denli özen gösterdiğimi de bilmenizi isterim.)

Onbinlerce yıldır, hayatta kalmak için diğer canlıları öldürüp onların bedenlerini yiyoruz. Diğer canlılara yem olmamak, veya soğukta hastalanıp telef olmamak için barınaklara sığınıyoruz. Tehlike karşısında varlığımızı sürdürebilmek için aramızda dayanışma kuruyoruz. Bu gibi ortak davranışlarımıza bakarsak, gelişmiş memeli hayvanlardan hiç farkımız yoktur. Dahası, şempanze benzeri ileri primatlar gibi, aletler yapıp gereksinimlerimizi kolay biçimde elde etme yeteneğimiz bile bizim onlardan neden farklı olduğumuzu açıklamaya yetmiyor. Buna yanıt arayan eskiler, sonunda işin içinden çıkamayıp adına "ilahi güç" dedikleri ve hayvanlarda olmayan tanrısal bir özelliğe sahip olduğumuzu varsaymışlar. Eğer imajinasyon tanrılara has bir özellik ise, varsın adı öyle olsun.

"İmajinasyon, algıladığımız nesnel ortamın verilerini kullanarak, o ortamda algılanamayan nesnelerin varlığının zihnen farkına varmaktır" dersem, bu önerme ontolojik açıdan bazılarının hoşuna gitmeyebilir. Ancak, vaktiyle birilerinin imajinasyonu, "algıladığımız nesnel ortamın zihnimizdeki öznel yansıması" olarak tanımlamasıyla, eğer bugün dijital ortamda yarattığımız yapay zeka modellerine bakarsak, insandan çok androitlerden sözeder duruma düştüklerini de belirtmek gerek. Zira günümüzde, nesnel gerçekliğin öznel yansımasına olanak veren bilgisayar programları yazabiliyoruz, ama bu programların hiçbirisi "insan"a benzemiyor!

Daha ilerde eksik bir tanımlama olduğunu anlasak bile, bu aşamada sadece fiziksel anlamda bedenimiz ile dış dünyayı, yani nesnel ortamı algıladığımızı (perceptio) düşünelim. Hatta bu tanımlamayı daha da kısırlaştırarak, nesnel ortamı sadece duyu organlarımızla algıladığımızı dahi söyleyebiliriz. Örneğin, bir nesnenin uzayda

kapladığı alanı gözümüzle görürüz, sertliğini veya sıcaklığını elimizle hissederiz, kokusunu burnumuzla duyarız, v.s. Dış dünyadaki nesnelere ait bu tür veriler bilgi değildir, nesnelerin durumuyla ilgili bize ulaşan işlenmemiş enformasyondur. Bu veriler, karşılaştırılma ve sınıflandırılma gibi zihinsel işlemlere tabi tutulduktan sonra, kullanılabilir enformasyon niteliğiyle belleğe yerleştirilir. Böylece belleğimizde, gerektiğinde başvuracağımız bir enformasyon deposu oluştururuz.

Örneğin, “elma ağacının yaprağının rengi nedir?” diye sorsam, bana yeşil olduğunu söylersiniz. Günlük yaşamda bu, sizin elma yaprağının rengini bildiğiniz anlamına gelir. Genellikle doğrudan edinilmiş bu gibi enformasyonun yanısıra, dolaylı olanlar da vardır. Örneğin, “ugubugu” ağacının yaprağının rengini sorsam, bilemezsiniz. Çünkü yaşamınız boyunca bu nesne ile karşılaşmamışsınızdır. Ancak, “ugubugu” yaprakları mavidir dersem, bana olan güveniniz oranında doğruluk payı vererek, belleğinize bu nesnenin rengiyle ilgili bir enformasyonu kaydedersiniz. Oysa, bu adı taşıyan bir ağaç hiç de varolmayabilir.

Şimdi de, enformasyondan bilgiye geçişi görelim: Eğer farklı ve çok sayıda meyva ağaçlarını görmüş ve bunların yaprak renkleriyle ilgili bir sınıflandırmayı belleğinizde oluşturmuşsanız, bu sınıflandırma size bir genelleme yapma olanağı verecektir. Burada da düşünme dediğimiz zihinsel bir işleme başvurursunuz. Belleğinizdeki “elma yaprağı yeşil, armut yaprağı yeşil, erik yaprağı yeşil, ...” biçiminde düzenli olarak sınıflandırılmış enformasyonu biraraya getirerek, yani hatırlayarak, mantık yolu ile meyva ağaçlarının yapraklarının yeşil olduğu hükmüne varırsınız. Zihinsel olarak vardığınız bu genel hüküm aslında öznel bir varsayımdır ve size ait bilgi olarak nitelendirdiğiniz bir düşünce ürünüdür. Yani, sizin veya herhangi birinin kişisel gözlemlerine dayanarak yaptığı genellemeye bilimsel anlamda bilgi denmez. Ancak, günlük hayatımızın büyük bir kısmını bu tür varsayımlarla geçirdiğimizi de unutmayalım.

Meyva yapraklarının rengiyle ilgili olarak sizin gibi düşünen milyonlarca insan olsa bile, sonuçta sizin kişisel varsayımınızın sadece genel bir varsayım olduğunu söyleyebiliriz, ama bunu bilimsel anlamda bilgi olarak niteleyemeyiz. Ancak, bu genel varsayımın artık yeni bir adı olur ve buna da inanç deriz. Zira, içinde bulunduğunuz toplumda artık sizin gibi milyonlarca insan bu varsayıma inanmaktadır. Toplum olarak doğruluğuna veya yararlılığına inanılan varsayımlardan da kuşaklar boyu aktarılan gelenek ve görenekler doğar.

Uygarlıklar da bu gelenek ve göreneklerle yuğrulmuş kültürlerde oluşurlar. Coğrafi açıdan bölgelerarası yaşam koşullarının gösterdiği farklılığa göre, bir toplumun gelenek ve görenekleri ile diğer toplumunkiler arasında farklılıklar oluşması da bu yüzden doğaldır. Ancak, tarihte örnekleri olan bu tür birbirinden farklı uygarlıkların hiçbirinde bugün anladığımız biçimde bilim yoktur, fakat hepsinde de “sanat” vardır. Sanatın bilimle ilişkisini ilerde ele alacağım.

Şimdi artık bazı tanımlamalar yapabiliriz: Bilimsel anlamda bir varsayımın bilgi sınıfından sayılabilmesi için, öncelikle çok sayıda birey tarafından gözlemlenebilir kaynaklardan elde edilerek ortaklaşa uzlaşılan bir varsayım biçimine gelmiş olması gerekmektedir. Ancak, bu da yetmez. Ortak varsayımın bilgiye dönüşebilmesi için, bu varsayımın yine aynı ortamda anlaşılacak biçimde, yani ortaklaşa uzlaşılan bir ilkeye (örneğin, nedensellik ilkesine) göre kanıtlanabilir olması koşulu aranır. Bu da yeterli

değildir. Doğruluğu anlaşılabilir biçimde kanıtlanmış ortak varsayımın, deneysel uygulamada belirli koşullarda daima aynı sonuçları verecek nitelikte ölçülebilir olması gerekir. Kısacası bilim, bilgi değil ama doğru olduğu zannedilen ortak varsayımlar üzerine kurulmuştur. Bilimin teorik amacı, bu ortak varsayımlardan bilgiye ulaşmaktır. Pratik amacı ise, insanın içinde yaşadığı ortamı daha etrafıca anlayarak, bu ortamı insanın isteklerine yanıt vermeye uygun bir ortam haline dönüştürmektir.

-Bilimin Oluşumu-

Algılayabildiği nesnelerden oluşan ortamı anlamaya çalışmak (comprehensio), her canlıda var olan bir dürtüdür. Bunun en gelişmiş halini de insanda görüyoruz. Bilim ise, algılanabilenin anlaşılabilmesi için insanın ortaklaşa yarattığı bir yoldur. Bu yüzden, algılanamayana anlamak için bilim yolunu seçmeyiz.

Algılamanın beden aracılığıyla, hatta bedendeki beş duyu aracılığıyla olduğunu belirtmiştik. “Perceptio” karşılığı olarak kullanılan algılama, Arapça’da “idrak-ül-mahsuse” (duyu organlarıyla anlama) yani “ihzas”tır. Osmanlıca’da da böyle kullanılır. Ancak, bazı yarı cahillerin marifetiyle, algılamanın idrak anlamına geldiği zannedilir oldu. Kef ile “edreke” (vakti geldi, ulaştı) kökünden gelen “idrak” kelimesi ise “kavrayacak hale gelmek, anlamına ulaşmak” demektir.

Algıladıklarınızı sistemli bir biçimde gözlemliyor, deniyor, ölçüyor ve bu işlemlerin sonuçlarından, belirli bir mantık çerçevesinde, gözlemlenen nesne veya olaylara ilişkin genel kuralları çıkarmaya çalışıyorsanız, bu yaptığınız işe bilim denebilir. Eğer bu yaptığınız iş başkaları tarafından da uygulandığında aynı sonuçlar elde ediliyorsa, yani doğrulanıyorsa bunun adı bilim olur.

Bir uğraşın bilimsel, yani bilime uygun olup olmadığına karar verebilmeniz için, burada sayılan işlemlerin hangi kurallara göre yapılması gerektiğini bilmek zorundasınız. Yani, gözlem – deney – ölçme ile ilgili olarak izlenecek yolun, bu verilere bakarak genelleme yaparken uygulanacak yöntemin ne olduğu bilim açısından belirlenmiştir. Bu kurallara uymadığınız anda, yaptığınız iş bilimsel olmaktan uzaklaşır. Bilim açısından, uygulanması gereken en vazgeçilmez kural ise bilimsel yöntemdir.

Bilimsel yöntemin klasik tanımı - hernekadar bu tanım günümüzde önemini yitirmiş ise de – şöyledir: Bir konuya ilişkin gözlem veya deney yoluyla elde edilen veriler dikkatle ölçülerek toplanır ve sınıflandırılır. Sonra bu işlenmiş veriler, bu alanda yapılmış diğer benzeri işlem sonuçlarıyla karşılaştırılarak, sözkonusu nesne veya olayın genel tanımlanmasına yarayacak bir yorum yapılır. Özelden genele ulaşmayı sağlayan ve adına indüksiyon denilen bu yöntemle varılan yorum, sözkonusu nesne veya olay grubundaki benzeri nesne veya olayların durumunu da kapsamalı gereken bir açıklama olduğundan, o gruba ilgili bir ilke olarak benimsenir. Buraya kadar indüktif (tümevarımsal) özellikte olan yöntem, bu aşamadan sonra ise dedüktif, yani tümdengelimseldir.

İndüktif olarak elde ettiğiniz ilkenin, yani genellemenin doğru olup olmadığını anlamak için, bilimsel yöntemin ikinci aşamasını uygularsınız. Burada da, sözkonusu nesne veya olay grubundaki diğer elemanlar, yani diğer nesne veya olaylar üzerindeki denemelerle ölçümler yaparak bu genellemeyi oluşturan tanımlamaların

doğruluk oranını görürsünüz. Eğer yaptığınız genellemenin doğruluğu kanıtlanırsa, bu genelleme artık kesin bir ilke olarak kabul edilir.

İlk bakışta çok etkileyici gibi görünen bu klasik tanımın detaylarına indiğinizde, pratik açıdan eksik ve yetersiz olduğunu anlarsınız. Zira, indüksiyon ve dedüksiyon, aslında birdiğerinin tersine işletilen aynı yöntemi göstermektedir ve bu yöntemle yeni bir buluşa varmak olasılığı yoktur. Oysa buluşlarda, gözlem ve deney dışında kalan, gözlem veya deney sonuçlarına bağlı kalmaksızın ortaya atılan bir genellemeden yola çıkılmaktadır. Örneğin, Newton'un bulduğu gravitasyon yasasını elde etmek için ne kadar çok gözlem veya deney yaparsanız yapın, onun önceden olasılığını akıl ettiği kütleçekim ilkesini indüksiyon yoluyla gösterecek bir genellemeye varamazsınız. Ama, Newton gibi önceden bir çekim gücünün varlığından bahsederek, yani indüksiyonu bir kenara atıp kendiliğinizden olası bir ilkenin varlığından söz ederek işe başlarsanız, dedüktif yolu izleyerek kanıtlayıcı sonuca ulaşabilirsiniz. Newton ve benzerlerinin aklına bu gibi kaynağı indüktif olmayan olası ilkelerin nereden geldiğini de günümüzdeki bilim ile açıklayamayız.

Bu ve benzeri örneklerde görülen ve gözlem veya deney yoluyla elde edilmemiş bir varsayımın nereden çıktığı bilimsel olarak açıklanamadı. Ama bu suretle, bilimsel yöntemin klasik tanımlamasının yetersiz kaldığı anlaşıldı. Bu örnekler arasında en sık görülen bir diğeri de Toriçelli'nin kuyudaki suyun ne kadar yukarı çıkabileceği probleminde, o devirde gözlem yolu ile anlaşılamayacak bir etkeni, yani hava basıncının olasılığını nasıl farkedebildiğidir. Bu işleme sonradan "retrodüktif" yöntem adını verdiler, ama nasıl yapılacağını kimse açıklayamadı. Oysa, kanımca burada insana has imajinasyonun büyük bir rolü vardır. Ancak, bu aşamada, imajinasyonda etkenlerin neler olduğundan sözedecek donanıma henüz kavuşmadık. Örneğin, inspirasyonun ne olduğunu bilmiyoruz ve bu yüzden konuyu şimdilik geçiyoruz.

Burada değinmemiz gereken önemli bir konu daha var: Analojinin bilimdeki yeri. Dar kapsamıyla analogi; her iki nesne veya olayın ortak bir veya birkaç niteliği barındırması durumunda, sözkonusu nesne veya olaylar arasındaki benzerliklerin sınıflandırılmasıyla, sadece birinde gözlemlenen niteliğin diğesinde de varolabileceğini önermektir. Bilimsel bir yöntem olarak, indüksiyonun yetersiz kaldığı yerde analogiden faydalanmak, genellemeler açısından yardımcı olur. Ancak, bu genellemelerin de dedüktif yoldan kanıtlanması koşuluyla.

Örneğin, elma ve armut gibi meyvaların ortak niteliklerine bakarak, bu meyvalara benzeyen diğeri doğa ürünlerinden de besin olarak faydalanabileceğimiz sonucunu çıkarırken analogi yapmış olursunuz. Ama, elmaya benzeyen tanımadığınız bir meyveyi salt bu benzeyişten dolayı denemeden yerseniz, zehirlenebilirsiniz. Dolayısıyla analogi, bilimsel bir yöntem olarak tek başına kullanılamaz. Diğeri yandan, bilimin ulaşamadığı alanlarda analoginin önemli bir yeri vardır.

-Bilimsel Düşünce-

Günlük yaşamımızda bilimle uğraşmayız. Bilim, bilimadamı denilen konusunda uzman kişilerin mesleğidir. Ancak, uygulama açısından bilim günlük yaşamımıza ne denli yansıyor, olayları değerlendirirken kullandığımız yöntemler de o kadar doğru olur. Bu yüzden, bir toplumda bilimin önemi, sadece akademik çevrelerde görülen ilerleme ile sınırlı kalmaz. Toplumsal ilişkilerin kalitesi ve toplumun yaşam düzeyi,

bilime verilen önemle doğru orantılı olarak artar.

Bilimin yaşamımıza katkısından söz ederken, teknoloji ile farkını da vurgulamalıyız. Bilimdeki gelişmenin kapital ile birleşmesinden doğan teknoloji ürünleri, genellikle yaşamımızı kolaylaştırmakta ve bazen daha eğlenceli hale de getirebilmektedir. Ancak, teknolojinin çoğu kez toplumların yaşamını cehenneme çevirdiğini unutmamalıyız. Benim burada değinmek istediğim, cep telefonundan dizüstü bilgisayarına kadar uzanan teknoloji ürünlerinin yararları değil. Buradaki konu, yaşamı anlamaya çalışırken bilimin bize kazandırdığı düşünme biçimidir.

Örneğin, eğitimimiz boyunca bilimle ilgili farklı konuları ezberleriz, sonra da yaşam uğraşı içinde yuğrulurken bunların çoğu belleğimizden silinir gider. Fakat, kalıcı olan bir şey vardır ki bize yaşam boyunca eşlik edecektir. O da, farkında olmaksızın edindiğimiz düşünme biçimi alışkanlığıdır. Bilim disiplinine uygun bir eğitimden geçen kişiler, daha sonra yaşamlarında olayları değerlendirirken, ister istemez bilimsel bir yöntemle düşünmeye başlarlar. Olayların nedenlerini mantık ölçülerine göre irdeleme gereğini, nedenlerle sonuçlar arasındaki bağlantının farkına varabilmeyi, kısacası doğruyu yanlıştan ayırabilmeyi bu sayede öğreniriz. Yani, günlük yaşamımızda artık fizik veya matematik problemi çözmek gibi sıkıcı bir ödevimiz yoktur ama, vaktiyle ders diye yaptığımız bu alıştırılmalarda uyguladığımız yöntemler sayesinde günlük yaşamımızın problemlerini daha kolay çözebilir hale geliriz. İşte bu yüzden, ezbercilik temeline dayanmayan bilimsel bir eğitimin yaşamımıza büyük katkısı vardır.

Bilimsel ölçütleri kullanmayan, bilim yerine inançları ön plana çıkaran bir eğitim sistemi de bize klişelere göre düşünme alışkanlığını kazandırır. Örneğin, “büyüklerimiz demiş ki...” diye başlayan ve tartışılması ayıp veya günah olan formülasyonları ezberleyerek geçen bir eğitimden sonra, yaşamımızda karşılaşacağımız problemleri de bu klişe sözleri hatırlayarak çözmeye çalışmaktan başka bir seçeneğimiz olamaz. Bu tür öğüt ezberine dayalı bir eğitimin kişiye vereceği şey, sadece zihinsel bir yoksulluktan ibarettir. Dolayısıyla, eski çağlardaki din temeline dayalı eğitim sistemi terkedilmiş ve bilim temeline dayalı olana geçilmiştir. Bu meyanda, kişilerin dinsel eğitimleri kişisel bir seçenek olarak serbest bırakılırken, bilimsel eğitim kişinin yararına zorunlu hale getirilmiştir.

Diğer yandan, sadece kendi çıkarını gözeten çevreler, toplumda düşünen, araştıran, sorgulayan insanların çoğalmasının kendi emellerini gerçekleştirmeleri açısından sakıncalı olduğunu bilirler. Bu yüzden de bilimsel düşünme alışkanlığının aşılması sonunda haksız kazançlarının ellerinden alınacağını anlayarak, özellikle gençlerin sadece öğüt ezberine dayalı bir eğitiminden geçmeleri için her türlü bahaneyi kullanırlar. Ancak, bu tür bir sürükleniş sonunda, o toplumların giderek esaret altına girdiklerini ve aralarındaki anlaşmazlıkları da kavga ederek çözmeye çalıştıklarını görüyoruz. Bu yüzden, bilimsel düşüncenin aynı zamanda zihinsel özgürlük ve anlayışta eşitlik getirdiğini de söyleyebiliriz. Özgürlük ve eşitliğin sağlandığı yerde de insanlar itişmek yerine kardeş gibi yaşamının zevkini tadarlar.

İşte bu yüzden, bir toplumda bilimsel düşünce vazgeçilmez temel bir alışkanlık haline gelirse, o toplumdaki her birey geleceğe huzur ve güven içinde bakarak yaşayabilme şansını kazanır.

-Bilim ve Dil-

Bir toplumda bilimin kullanılabilir hale gelmesi ve bilimsel düşüncenin yerleşebilmesi için, bireylerin düşünürken kullandıkları araçların kalitesi büyük önem taşır. Bu araçların en önemlisi de anadilidir. Zira, biz dil aracıyla düşünen bir canlıyız. Dil, bireyler arasındaki iletişimi sağlayan ve belirli kurallara göre kullanılan sözcüklerden ibaret olduğu kadar, bireyin düşünme ve problem çözme faaliyetinde de kullandığı zihinsel bir araçtır.

Dilin nasıl ortaya çıktığı tartışmalı bir konudur. Ancak, insanın algıladığı nesne ve olayları zihninde depolarken, ileri primatlardaki gibi basit bir kodlama tekniği uygulayarak işe başladığı zannedilmektedir. Daha sonra da, atalarımızın her bir kodu sesli olarak tanımlama gereğini duyarak sözcükleri yarattıklarını varsayabiliriz. Elbette ki, bu sırada anatomik olarak gırtlak kemiğinin insan türünde aniden değişime uğramış olduğunu da unutmamalıyız. İleri primatlarda görülmeyen bu gırtlak yapısı değişiminin nasıl ve neden ortaya çıktığı bilinmemektedir. Bu değişim, kimine göre tanrısal bir lütuftur, kimine göre de birilerinin insan DNA'sını kurcalaması sonunda oluşmuştur. Ancak, tanrılar veya uzaylılar gibi fantastik dış etkenler bir yana bırakılacak olursa, insanın kitlesel olarak gösterdiği ısrarlı ve yoğun bir zihinsel çaba sonucunda kendi bedenini amacına uygun bir hale getirebileceği olasılığını da yabana atmamak gerekir.

Anadili, günlük yaşamımızda anlık tepkilerimizi dile getirirken kullandığımız dildir. Ne kadar çok sayıda dil bilirsek bilelim, zihinsel olarak sonuçta bunlardan sadece birini kullanırız. Bu da doğumdan itibaren ilk yıllarda belleğe yerleştirilen kodlama sistemidir. Sonradan öğrenilen diller ise bir tür transformatör gibidir. Yabancı dildeki bir enformasyonu, o dili bildiğimiz oranda kendi kodlama sistemimize transfer ederiz. Birden fazla dilin konuşulduğu bir ortama doğan çocuklar, uzun bir süre konuşamazlar. Çünkü, insan zihni sadece tek bir kodlama sistemine göre çalışabilir ve bunun hangisi olacağına karar verirken, kendine örnek seçtiği benzerlerinde, genellikle ebeveyninde her bir kod için sadece tek bir sözcük karşılığı arar. Örneğin, “elma” diye bildiğimiz nesnenin ses karşılığına aynı anda evde baba “elma” derken anne “apple” diyorsa, boş olan çocuk belleğinde o nesnenin ses karşılığı olarak yerleşecek sözcük uzun süre belirlenemez. Zamanla bu ses kodlaması yerleşince, daha sonra nesnelerin algılanması veya anımsanması halinde çağrışım yoluyla ses karşılıkları, yani o nesneye karşılık olan sözcük bellekten zihne ulaşır.

Belleğin, nesne ve olayların ses karşılığını kodlaması sırasında, bir de bu kodlamaya ilişkin kavram dosyası oluşur. Zihinsel bir işlem, sadece algılama (perceptio) sonucunda ortaya çıkamaz. Bu maksatla, algılanan nesne ve olayların tanımlanması da gerekmektedir. Kavrama (conceptio) dediğimiz bu işlemde zihin, algılanan nesneye aynı zamanda bir tanım (definitio) yükleyerek onu belleğe yerleştirmektedir. Tanımlar aynı zamanda bir kavramı diğerinden ayırttirmemizi (discriminatio) sağlar. Örneğin, elma dediğimiz nesne grubundaki her bir eleman için, ortak kavramın adı “elma”dır. Ama, bu grupta yeşil elma, ekşi elma, çürük elma gibi alt gruplar oluşturabilmek için ayırtedici sıfatlarla alt kavramlar oluştururuz. Bu alt kavramlar da sınıflandırılarak ortaya tanımlamalar çıkar. Esasen, kavramlar geneli, tanımlar da özeli belirleyen diskriminatörlerdir.

Zihinsel bir işlemin doğruluğu, belleğe depolanmış kavramların sayısı kadar tanımların açıklığıyla da doğru orantılıdır. Algılanan nesnelerle ilgili olarak,

kavramlara ilişkin tanımlar genellikle açıktır. Ancak, kaynağı algılanamayan kavramların tanımlarında açıklık olmadığı sürece, bu kavramlarla yapılan zihin işlemlerinin mantıksal doğruluğu kuşkulu olacaktır.

Örneğin, “elmanın kabuğunu soyarak yemek” gibi bir olayın anlaşılabilmesi; “elma – kabuk – soymak - yemek” kavramlarının yeterince tanımlanabilmesine bağlıdır. Ancak, ilk elemanın ses kodunu değiştirip “tappuh” yaparsam, “tappuhun kabuğunu soyarak yemek” dediğimde, zihninizde bu olayın açık seçik bir imajı oluşamaz. Zira, “tappuh”un ne olduğuna dair bir kayıt yoktur belleğinizde. Ama, ses benzerliğinden, buna en yakın olan “tapu” kavramı çağırır ve zihninizde çelişik imaj etkisi denilen ve zihinsel işlemi yanlış yönlendiren bir durum ortaya çıkar. Oysa “tappuh”, İbranice elma demektir.

Genellikle, herkesce algılanabilen nesnelerle ilgisi olmayan, soyut nitelikli kavramlar kişilere göre farklı tanımlamalar taşırlar. Bu yüzden, aynı dili konuşsalar bile, bu gibi kavramları kullanırken kişiler birbirleriyle iletişim kuramakta zorlanabilirler. Dahası, kavramlara ilişkin tanımlamaların bulanık veya belirsiz olduğu hallerde, kişi kendisiyle bile doğru iletişim kuramaz hale gelir ve böylece zihinsel işlemleri verimsiz, hatta kendisi için zararlı olabilir.

Bu bakımdan, kullanılan dilin gerek vokabüler kısmına gerekse gramer ve sentaks kısmına vukuf ile düşünce verimliliği arasında büyük bir bağ vardır. Bir toplumda kullanılan ortak dile ait sözcüklerin anlamlarının bireylere göre farklılaşması, sözcüklerin hangi kurallara göre dizileceğinin belirsizleşmesi gibi yozlaşmalar sonunda, o toplumda bireyler arası iletişimde de kopukluklar başlar.

Günümüzde sık rastladığımız bu gibi yozlaşmalardan bazı örnekler seçerek, sosyal iletişimin nasıl koptuğunu ve düşünme kapasitesinin nasıl sığlaştığını görebiliriz. TV yayınlarında sık görülen bir örnekle başlayalım: “Teröristler rehineyi acımasızca infaz ettiler” biçiminde verilen haberde, şiddet uygulayarak düzene karşı çıkan birilerinin rehin aldıkları kişiye acımaksızın bir şey yaptıklarını duyuyoruz. Ancak, sözlüğe baktığımızda “infaz etmek” fiilinin bir emri veya hükmü yerine getirme anlamına geldiğini görürüz. Bu fiilin uygulamadaki kullanım alanı da daha çok mahkumiyet veya ölüm gibi cezalara ilişkin yargı kararlarıyla sınırlıdır. Dolayısıyla, “kişinin infaz edilmesi” diye bir kavramdan söz edilirse, aynı dili kullanan kişiler arasında bunun ortak bir tanımı olmadığından iletişim kopukluğu kaçınılmaz olacaktır. Anlam kaymasından ötürü bu fiil zamanla “katletmek” veya “öldürmek” olarak toplumun belleğine yerleşince de “cezaların infazına ilişkin uygulama” gibi bir ifade bu kez anlamsız hale gelecektir.

Başka bir örnek: “Onunla sohbet etmekten acayip keyif aldım.” Buradaki “acayip” sözcüğü belki abartı derecesinde “çok” veya “olağanüstü” anlamına gelebilir. Ama, sohbetin “keyif verici” olmasından muradın ne olduğu anlaşılmamaktadır. Zira, keyif veren maddeler listesindeki narkotik etkili droglar arasında sohbet yoktur. Burada anlam kaymasıyla “haz duymak” olarak nitelenen “keyif almak” teriminin yaygınlaşması, bireylerin belleğinde “keyif” sözcüğünün kapsamını genişleterek, zamanla narkotik kullanımının sıradan ve toplum adabına uygun bir fiile dönüşmesine yol açacaktır.

Düşüncenin bilimsel bir değer kazanabilmesi ve düşünme yetisinin verimliliği,

kullanılan kavramların nitelik ve nicelik zenginliğine, ne denli anlaşılabilir özellikte olduklarına ve ne ölçüde açık tanımlamalarla diğerlerinden ayırtedilebildiklerine bağlıdır. Bu sebeple, düşünürken kullanılan dilin zenginliğine ve kullanıcının bu dile hakimiyetine göre düşünce ürünü değer kazanacaktır. Kısacası, kişi ne kadar zeki olursa olsun, eğer araç olarak elinde yapısı güçlü ve zengin bir dil yoksa, bu zekanın değerli bir düşünce ürünü vermesine olanak yoktur.

Dil zenginliği, toplumların kültürel temellerini oluşturan öğelere bağlıdır. Örneğin, atçılık ve binicilikte kullanılan terimler açısından Türkçe zengin bir dildir. Bu sayede, eğer dilimizi iyi biliyorsak, binicilikle ilgili dile getirmek istediğimiz düşüncemizi etraflıca ve doyurucu bir biçimde iletme şansımız vardır. Keza, Arapça da çöl yaşamının özelliklerine göre geliştiğinden, örneğin devecilikle ilgili tanımlamalar açısından bu dil çok zengindir. Diğer yandan, Arap kültüründe başlangıçta kişisel böbürlenmelerden ibaret olan belâgat sanatının zamanla çok önemli bir değer kazanmasına karşın, eski Türk kültüründe güzel sözler söyleyip övünme açısından fazla gayret gösterilmemiştir. Bunun doğal bir sonucu olarak, zaman geçtikçe Arapçanın dil zenginliği soyut kavramların çoğalması yönünde artarken, Orta Asya kökenli eski Türk dili de göçebe yaşamının nesnel niteliklerine bağlı olarak zenginleşmiştir.

Bilimsel düşünmede ise, yaşamın algılanabilen somut nitelikleri kadar bunların soyut düşünsel kavramlara yansımadaki zenginlik de önemlidir. Örneğin “sebeb”, eski Arapçada çadırı yıkılmasın diye ana kazığa tepeden sıkıca bağlayan ipe verilen ad iken, daha sonra soyut kavramlarla düşünme gereği ortaya çıktığında, bugün yanlış olarak “neden” diye adlandırdığımız “sebeb” (ratio) anlamında kullanılmıştır. Oysa, Arap dilinde bir de “illet” (causa) vardır ki genellikle bu sözcüğün Türkçe karşılığına “neden” denir. Arap kültüründe “sebeb” ile “illet” arasındaki anlam farkı kesin olarak bellidir ve eğitilmiş bir Arap bunları birbirine karıştırmaz. Keza, Batı kültüründe de bu böyledir. Ancak, ülkemizde felsefe ile uğraşanlar bile zaman zaman sebep ve neden kavramlarını birbirine karıştırdığını görüyoruz.

Doğru düşünebilme açısından, kavramların içeriğine ilişkin tanımlamalarda toplum tarafından benimsenmemiş yeni sözcüklere sıkça yer verilmesi, aslında bireylerin bir konu hakkında düşünüp karar verebilme özgürlüğünü kısıtlama artıynetinden başka bir anlam taşımamaktadır. Bu alanda çaba gösteren tekelleci zihniyetli kişilere ülkemizde sıkça rastlarız.

Bir sözcüğün anlamını yeterince bilmezseniz, içinde o sözcüğün kullanıldığı tanımlamayı yeterince anlayamazsınız. Bu yarımıyamalak anlaşılan tanımlamalarla da bilimsel nitelikte düşünmenize olanak kalmaz. Çünkü, düşünce ürününün bilimsel olabilmesi için öncelikle anlamı açıkça belli kavramlara gerek vardır.

Sonuç olarak, bir toplumda kullanılan ortak dile ilişkin vokabüler malzemenin zenginliği kadar, tanımlamadaki ayırdediciliğin kesinliği ve açıklığı da aynı oranda önemlidir. Anlamları kişiye göre değişebilen bir bulanıklık içinden seçilmiş sözcüklerle, dilin gramer ve sentaks yapısı ne kadar güçlü olursa olsun, toplumda kişilerarası doğru iletişimin sağlanması mümkün değildir. Bu suretle, bilgi üretimine yönelik kişisel çabalar olsa bile, bu bilgi toplumun ortak malı haline gelemeyecektir.

-Bilim ve Din-

Bilimsel yöntemi günlük yaşamımızın her alanında güvenle kullanabiliriz. Çünkü bu yöntem doğru düşünmemizi sağlar ve alternatifi de yoktur. Bu konuda kimsenin kuşkusu olmasın. Ancak, bilimin doğuşundan beri süregelen bir uzlaşmazlık konusu, günlük yaşamda dinsel uygulamaların bilimsel olamayacağı kanısını yerleştirmiştir. Bu bakımdan, bilimsel yöntemin bu alanda ne denli geçerli olabileceğini de dikkate almalıyız.

Genel kanıya göre din (religio), inanç tabanı üzerine kuruludur. Batı dillerine Latince “re + ligare” (sıkı bağlanma) kökünden gelerek yerleşen bu sözcüğün semitik dillerdeki kökü ise tartışmalıdır. Asur metinlerinde, “danu” sözcüğünün hükmeden anlamında sık kullanıldığını biliyoruz. Eski İbranice’de bu sözcük “DYN = din” olarak kutsal metinlerde hüküm (iudicium) anlamında kullanılmıştır. Ancak, yine Asurca’daki “şapatu / şiptu” (hakim / hüküm) gibi, İbranice’de de “ShFTh = şafet / şefet” biçiminde eşanlamli bir kullanım da söz konusudur. Arapça’da ise - sözcüğün muhtemelen kök Arapça’da bulunmaması nedeniyle – gerçek anlamı üzerinde çok tartışılmıştır. Kuran’daki “yawm-ud-din” (din günü) ibaresinden yola çıkarak, “hüküm” anlamına geldiği görüşü yaygındır. Bu arada, Arapça’da da (tı ile) “şefate” fiilinin az kullanılmasına karşın (kaf, dzad, ye ile) “kazae” fiilinin yaygınlığına bakılırsa, “din” sözcüğünün farklı bir durumu yansıttığı düşünülebilir. Bizim kültürümüzde ise, bugünkü anlamı ile “din” (religio) sözcüğü, Fars dilinin orta döneminde kullanılan “den” sözcüğünden gelmektedir. Zerdüşt dininin temeli olan Avestan dilindeki “daena” köküyle ilgili bu sözcük, daha sonra Kuran’ı yorumlama çağında Arap kültürüne de yerleşmiştir.

Esasen, kültürel açıdan semitik kökenli olan İslam dini, sosyolojik açıdan başlangıç dönemindeki anlayış ve uygulamalara bakıldığında, Musevilik ile belirgin paralellikler gösterir. Ancak, İslamın yayılma döneminde, özellikle Zerdüşt öğretisinin temeli olan Avesta kültürüyle yuğrulmuş İran’da, Kuran’ın yorumlanmasıyla ilgili büyük bir değişim yaşanmış ve daha sonra bu baskın değişim Arap kültürüne de yerleşmiştir. Buna benzer bir çarpıklığı Hristiyan dininde de görürüz. Anlayış, yorum ve uygulama açısından Kilise öğretisi ile Hz. İsa’nın öğrettiklerine göre yaşayan ilk hristiyanların uygulamaları arasında ciddi farklılıklar vardır. Roma İmparatorluğu’da farklı kültürlerin etkisinde kalmış çok yönlü pagan unsurların Kilise tarafından benimsenmesinden önce, özellikle Hz. İsa’nın öğretisini yaymakla görevli olduğu zannedilen Paulus, kendi anlayışını maksatlı olarak yaygın ve yerleşik bir hale getirmek uğruna büyük çaba sarfetmiştir. Musevilik ise, doğduğu andan itibaren tarihi boyunca heretik unsurlarla savaşmıştır. Hz. Musa’nın sağlığında dahi ne denli sapmalar olduğunu bizzat Eski Ahit kitapları anlatmaktadır. Daha sonra da, “Tanrı’nın elçi göndermekten vazgeçtiği” uzun dönemde, heretik unsurlar baskın çıkarak Talmud ve Mişna gibi yorum kitaplarının önem kazanmasına olanak vermiştir.

Konumuzu fazla ilgilendirmedeği için ayrıntıya girmeyelim ve sadece şunu hatırlamakla yetinelim: Kaynak itibarıyla ortak bir semitik kültürde yeşermiş olan üç büyük dinin, doğuşundan kısa bir süre sonra temel öğretisinden şu veya bu sebeple saptırıldığını unutmamak gerekir.

Toplumsal açıdan din, özel bir yaşam biçimini önerir. Kaynağı olan kitaplara bakıldığında, dinin kişiye bir dizi ahlak kurallarına göre yaşamayı öğrettiğini görüyoruz. Ülkemizde genellikle semitik kökenli Musevilik, Hristiyanlık, Müslümanlık

gibi dinlerin tanınmasına karşın, Budizm, Hinduizm gibi dinler daha çok Uzak Doğu'ya ait felsefi görüşler gibi düşünülür. Burada da – yanlış da olsa – “kitabî” diye bilinen bu üç semitik kökenli dindeki uygulamaları ön plana alacağız.

Bilimsel düşüncenin dinsel uygulamada kullanılmasına olanak yoktur. Bu bakımdan, “din” kavramını bir yaşam biçimi olarak ele aldığımızda, işin içine gözlem, deney, ölçme gibi faktörler girdiğinde, bu tür bir yaşam biçimi dinsel uygulamadan ilke olarak ayrılır. Ancak, burada bir noktayı iyi irdelemek gerekiyor. Sözkonusu olan dinsel uygulama, bağlı olduğu dinin temel öğretisini kendine kaynak olarak gösterse bile, sonuç itibarıyla bu temel öğretinin yorumlanış biçiminden ibarettir.

Dinin temel öğretisi ile yorumundan çıkan uygulama arasındaki fark çok önemlidir. Örneğin, İslam dinindeki namaz kavramına bakarsak, uygulamada namaz adı altında yapılanların hiçbirinin temel öğreti kaynağında, yani Kuran kitabında yer almadığını görürüz. Dilimizdeki “namaz” sözcüğü bile Kuran’da varolmayan bir terimdir. Kuran’da namaz yerine “salat” olarak anılan bu uygulamanın sadece işlevinden bahsedilir ve kişiyi Tanrı’ya yaklaştırdığı söylenir. Rekatlar, okunan ayetler, secde, rüku gibi uygulanış biçimiyle ilgili teferruatın hiçbirisi Kuran’da yoktur. Kuran, kişinin namazı nasıl kılacağını tarif etmediği gibi, bunu kimden öğrenmesi gerektiğini de belirtmemiştir. Bu suretle, İslamın temel öğretisinde, kişinin “Tanrı’ya yaklaşma” yöntemini kendi kendine bulma seçeneğinin açık olduğunu anlarız. Oysa, uygulamaya baktığımızda durumun tamamen farklı olduğunu görüyoruz. Kuran’da yer almayan fakat kişilerin yorumlarına dayanan bazı kurallar ortaya konmuş ve böylece kişinin seçme hakkı elinden alınarak, uygulamada “Tanrı’ya yaklaşmanın” nasıl olacağı belirlenmiştir.

Bu örnekleri çoğaltmak mümkündür. Keza, diğer dinlerde de aynı yöntemin geçerli olduğunu belirtmek isterim. Maksadımızı aşmaması için ayrıntılara girmiyorum. Bizim burada ayırdetmemiz gereken husus, dini uygulama ile dinin temel öğretisi arasındaki farktır. Merak eden okuyucular, yorum kitapları yerine ilgilendikleri dinin temel öğretisini veren ve kutsal olduğuna inanılan kitabın doğru bir çevirisini okumak suretiyle, sorularına esas kaynağından yanıt bulabilirler.

Semitik kültür ortamında doğan dinsel öğretileri asıl kaynaklarından ve orijinal dillerinde incelemiş biri olarak, kısaca şu kanaati edindim: Bu dinsel öğretilerin birbirinden hiçbir farkı yoktur. Didaktik açıdan bakıldığında, hepsinde de kişiye iyi ve doğru bir biçimde nasıl yaşaması gerektiği, sebepleriyle birlikte, belirli bir mantık çerçevesinde anlatılmaktadır. Stratejik açıdan bakıldığında, beraberinde getirdiği mantıksal düzenlemede de yanlış bir taraf yoktur. Ancak, bu son noktada doğru karar verebilmek için, bilimselliğin güdük kaldığı bir alanda epey yol katetmiş olmak gerekiyor.

Zira, dinsel öğretilerin kaynakları hakkında herhangi bir bilginiz yoksa, durduk yerde bunlarla ilgili varsayımlar uydurup zihinleri bulandırmaya da hakkınız yoktur. Burada “kaynak” derken, sözkonusu kitapları kasdetmiyorum. Esasen, bu mekanizmanın nasıl çalıştığını bilmediğiniz zaman, o kitap nasıl oluşuyor, kim kime neyi nasıl ve niçin vahy ediyor gibi konuları idrak edemezsiniz. İdrakten yoksun olduğunuz yerde de, eğer gerçekten bilimsel yöntemi uygulamak istiyorsanız, ahkam kesmek yerine susup araştırmaya başlamanız gerekecektir.

Dinsel öğretinin temelini oluşturan “iyi ve doğru bir biçimde” yaşama modelinin geçerli olup olmadığını, bilimsel yöntemi kullanarak bulamazsınız. En basitinden, “dürüst olmak” veya “başkalarına yardım etmek” gibi davranış biçimlerini günlük yaşamımızda tartışmaksızın “doğru” olarak kabul ederiz. Ama, bu davranış biçimlerini gözlem-deney-ölçme yöntemleriyle bilimsel açıdan incelediğimizde, doğru olup olmadıklarını hiçbir zaman kanıtlayamayız.

Bu hususu bir örnekle irdeleyelim ve sonra da bilimsel anlamda sosyolojik bir analiz yapalım: Öncelikle bir davranışın “doğru” olduğunu hangi kıstasa göre belirleyeceğiz? Eğer, ahlak kurallarından sözedecek olursanız, bunların bilimsellikte bir ilgisi yoktur. Ahlak kuralları, toplumların kültürel yapılarına göre farklılıklar gösterir. Diyelim ki kendi toplumumuzun kriterlerini esas alıyoruz. Hepimizin bildiği gibi, toplumumuzda rüşvet vererek iş görme alışkanlığı yaygındır. Haksız olduğunuz bir davada, adamını bulup rüşvet verdiğiniz zaman, o davanın haklı tarafı haline gelirsiniz. Bilimsel yöntemlerle bu durumu incelediğinizde de, gözlem-deney-ölçme sonunda, amaca ulaşmak için bu toplumda yeri geldiğinde rüşvet vermenin gerekli olduğu sonucunu çıkarmaktan başka seçeneğiniz yoktur. Kısacası bilim, insan ilişkilerinde neyin doğru neyin yanlış olduğunu tayin edemez.

Bir sürü mugalata ile, rüşvet müessesinin toplumu yozlaşmaya iteceğinden dolayı bunun yanlış olduğunu öne sürebilirsiniz. Ama, bu iddianızın da bilimsel açıdan kabulü için kanıtlanması gerekmektedir. Bakın, senelerdir toplumun yakasına yapışmış bir rüşvet furyası var. Ama, bu toplumun varlığı hala aynen devam ediyor. Rüşvetin iyi veya doğru olmadığını bilimsel olarak kanıtlayabilir misiniz?

Hukuk, uygulamada bireylerin haklarını korumak uğruna caydırıcı hükümler ihdas etmek suretiyle toplum düzenini sağlar. Hukuk kurallarının kağıt üstünde kaldığı bir ortamda ise, caydırıcılık özelliği ancak başka bir sistemin devreye girmesiyle mümkün olabilmektedir. Bir toplumda hukuk kurallarının kağıt üstünde kalması, o toplumda yönetimin değişik kademelerinde söz sahibi olan kişilerin kendi çıkarlarından başka bir şey gözetmemelerinden kaynaklanır. Bilimsel açıdan bu aşamada ne anlama geldiği anlaşılmasa bile, bu tür kişilerin ruhen ilkel varlıklar olduğunu varsayalım. İkel varlıkları caydırmanın bir tek yolu vardır: Onları, nasıl çalıştığı bilinmeyen ama son derece güçlü olan bir sistemin etkisinden bahsederek korkutmak suretiyle düzeni sağlarsınız. İşte bu yüzden, ilkel insan için din sadece bilinmeyene karşı duyulan bir korunma gereksiniminden değil; aynı zamanda bilinmeyenden korkmak suretiyle birbirinin hakkını gaspetmemesi ve bu suretle herkese yaşama olanağı tanınması için varedilmiştir.

İkel toplumlarda bireyin dinsel öğretilerden anladığı tek husus, korkutma esasına dayalı bir sistemin kaçınılmaz etkisidir. Bilimsel olma uğruna, ilkel bir toplumda dinsel öğretiyi safсата olarak nitelemeye başlarsanız, toplumun bireyleri üzerindeki korkudan kaynaklanan engelleme de ortadan kalkar ve kaotik bir toplum yapısı oluşmaya başlar. Bu sebeple, sosyolojik açıdan dinsel öğreti ilkel bir toplumda temel gereksinimdir. Bir toplumun ıkellik derecesini, o toplumdaki bireylerin temel hak ve özgürlüklerinin ne denli korunabildiğini ölçerek saptayabilirsiniz. Diğer bir deyişle, bir toplumda gerçek anlamda demokrasi kavramı ne denli yerleşmiş ise, o toplumda dinsel öğretinin korkutma fonksiyonu da o denli gereksiz hale gelmiştir.

Hız. İsa'nın öğretisinde temel kavram sevgidir. Oysa, Hristiyanlığın en yaygın

biçimde uygulandığı Avrupa'nın tarihini incelediğimizde, bu dinin uygulamada yıllar boyu süren dehşet ve korkunun kaynağı olarak kullanıldığını görürüz. Engizisyon mahkemeleri, gücünü İsa'nın sevgi mesajından aldığını iddia ederek sürüler halinde insanları en vahşi işkencelerle öldürmüştür. Ancak, Avrupa'da bugün engizisyon mahkemeleri yok. Olmayışını da sadece ekonomik dengelerin değişimiyle açıklamak mümkün değildir. Bu meyanda Hristiyanlık, günümüzde Avrupa'da bilinmeyen korkutucu bir etkinin habercisi olmak yerine sevginin yaratıcı gücü olarak anlaşılmaya başlıyor. Oysa, aynı Hristiyanlık inancı, günümüzde dünyanın başka yerlerinde görülen ilkel toplumlarda korku mekanizması olarak yine varlığını sürdürmektedir.

Bu suretle, dinin sosyal yapı içinde ne denli gerekli olduğunu unutmamak gerekir. İyi bir gözlem sonucunda görülecektir ki, ülkemizde de bireylerin toplum içinde düzenli bir biçimde yaşayabilmeleri için kağıt üstünde kalan kanunlar yerine dinin caydırıcılığına gerek vardır. Ancak, burada kasdedilen husus, gerçek anlamdaki dinî öğretilerdir. Yani, çoğunluğun dinsel geleneklere göre yaşadığı bir toplumda, eğer insan yapısı kanunlarla düzeni sağlayamıyorsanız, insanüstü olduğuna inanılan dinin caydırıcılığına sarılmaktan başka çıkar yol yoktur. Ne zaman ki bu insanlar birtakım gerçeklerin farkına varırlar, işte o zaman zaten dinin caydırıcılık fonksiyonu da işlevini yitirmiş olur. Bu bakımdan, aydın kişiye düşen görev, ikide bir dinin safsata olduğunu gevelemek yerine, toplumu düzene sokan güç olan dinî inancı hurafelerden ayıklayarak öz hali ile bireylere tanıtmaktır.

-Bilim ve Sanat-

Bilimselliğin güdük kaldığı bir diğer alan da sanattır. İnsanın tarihi kadar eski olan sanat, belki dinsel kavramlardan ve dilin oluşumundan bile önce ortaya çıkmıştır denebilir. İnsanın yaşamında çok kapsamlı bir yeri olmasından dolayı, sanatın değişik tanımlamaları vardır. Ülkemizde genellikle, mikrofonu eline kapıp sahneye fırlayan malum kişilere "sanatçı" denilmesi yüzünden, sanat ve sanatçı kavramları oldukça saptırılmış anlamlar içerirler. Oysa, insanlık tarihine baktığımızda durum farklıdır.

Doğrusu "san'at" olan sözcük, Arapça "sanea" (= yaptı, eyledi, işledi) fiilinden ve sad-nun-ayn kökünden gelir. Arapça'da bu fiil yalnız akıl sahipleri, yani insanlar için kullanılır. Hatta, daha da ileri giderek, bu fiilin yalnız Allah'a mahsus olduğunu söyleyenler çıkmıştır. Nitekim, Osmanlıca'da "Sani'-ul-âlem", evrenin yapıcısı anlamında kullanımı yaygındır. İlginçtir ki, sanat anlamına gelen sözcük Arapça'da "fenn"dir. Keza, Osmanlıca'da da özellikle "Dâr-el-fünûn"da olduğu gibi son zamanlara kadar bu anlamda kullanılmıştır. Sonradan, "fen" sözcüğüne bilim gibi bir anlam verir olduk. Vaktiyle "sanatkâr" olan sözcük de sonradan "eskici" veya "taksici" gibi garipleşerek "sanatçı" oldu. Bu meyanda, eşyanın tabiatına uygun olarak, toplumumuzda sanatkârlar azalırken sanatçılar çoğalmaya başladılar!

Arapça'da, "san'at" sözcüğü, yaratıcılık gerektiren hünlerle yapılan işler için kullanılırken, aynı kökten galat "zena'at" sözcüğü de sadece el mehareti ile yapılan işlere ayrılmıştır. Romen dillerinin kökü Latince'de ise, sanat karşılığı olan "ars, artem" (gen. "artis, artium") sözcüğünün çeşitli biçimlerde kullanıldığını görürüz. Başlangıçta hem zenaat hem de sanat anlamına geldiği gibi, sonraları bilimsel disiplin karşılığı olarak da kullanılmıştır. Kök olarak "*ar_", biraraya getirmek, uygun

biçimde birleştirmek anlamınadır. Bu sebeple sanatkar, yani “artist”, en uygun kombinasyonu bulup uygulayan kişi demektir. Eski Grekçe’de ise “tekhne” (eta harfi sonda) sözcüğü el mehareti, sanat anlamında kullanılırdı. Daha sonra, batıda “teknik” anlamında kullanılan sözcüğün kökü budur. İngilizce’deki “craft” ve Almanca’daki “Kraft” sözcükleri ise, German dil grubunda meharret, kuvvet anlamındaki kökten gelir ve bugün zenaat anlamında kullanılmaktadır.

Bu kısa etimolojik açıklamanın da yardımıyla şu sonucu çıkarmak mümkündür: Sanat, başlangıçta insanın el meharetiyle yaptığı uygun nitelikli işlere verilen genel ad olmuştur. Elbette ki, bu el meharetinin kendi başına hareket ettiğini söyleyemeyiz. İnsana has bir cevher bu mehareti yönlendirmiştir. Bu cevheri kendi anlayışınıza göre tanımlayabilirsiniz.

Bugün daha çok güzel sanatlar kapsamındaki yaratıcılık fonksiyonuna bağlı olarak kullandığımız bu sözcük, muhakkak ki sadece insana has bir özelliği tanımlamaktadır. Mesela, insana genetik olarak en yakın memeli olan bir şempanzenin resim yaptığını, sonat bestelediğini veya roman yazdığını iddia etmek pek mümkün değildir. Hernekadar gelişmiş maymun türlerinin yönlendirici bir eğitim sonunda resim sanatından örnekler verdiği önesürülmüş ise de, bu oldukça tartışmalı bir varsayım olarak kaldı. Nitekim, kompüter teknolojisinde resim veya beste yapan yapay zeka sistemleri de oluşturuldu. Ancak, bu ürünlerin tümünde eksik olan bir noktanın daima ön plana çıktığını görüyoruz ki, birazdan oraya geleceğiz.

El meharetinin yönlendiren cevherin sadece zeka olduğunu iddia edersek, zeka düzeyi aynı olan kişilerin sanat açısından daima benzer nitelikli ürünler verecekleri sonucuna varmamız gerekecektir. Zekanın yanı sıra, enformasyon birikiminin niteliğine göre bu ürünlerin de değişiklik göstereceğini öne sürersek, bu kez de zekası ve enformasyon birikimi eşit düzeydeki kişilerin benzer sanat ürünleri yaratacaklarını kabul etmemiz gerekecektir. Bu yöntemle düşündüğümüzde, sanat ürünlerinin yaratıcısı olan bireylere göre farklılık göstermesinin nedenlerini araştırırken, ortaya bir dizi etken çıktığını görürüz. Mesela, bir sanat ürününün diğerinden farklı olmasını, bireyin kendi dışındaki etkenleri farklı yorumlaması ve iç dünyasındaki bu yorumunu başkalarından farklı biçimde dışa yansıtması olarak niteleyenler vardır. Bu suretle, sanat ürünlerinin sınıflandırılması keyfiyeti ortaya çıkmıştır. Empresyonist, romantik, v.s. gibi sanat akımlarından söz edilmiştir.

Oysa, nasıl ki bir böceğin hangi türden olduğuna karar vermemiz, onun niye böcek olduğunun yanıtını karşılamıyorsa, bir sanat ürününün de hangi ekole ait olduğunu belirtmemiz, onun neden sanat ürünü olduğunu anlamamızı kolaylaştırmaz. Bilimsel olduğu zannedilen materyalist felsefe çerçevesinde tanımlarken; sanatın “nesnel gerçekliğin insan bilincinde imgeler halinde yansıtması”yla oluştuğunu ve bu imgelerin birey tarafından estetiksel biçimde düzenlenerek sanat ürününün yaratıldığını söylemenin de pratikte bir anlamı yoktur. Zira, tek olan nesnel gerçekliğin nasıl olup da bireye göre farklı ve değişik imgeler halinde yansıdığını açıklamak mümkün değildir. Keza, bu sığ açıklamaya derinlik kazandırmak amacıyla ortaya sürülmüş olsa bile, biçim veya imgelerin neye göre “estetiksel” nitelik kazandığını da bilemeyiz.

Batı dünyasında, Platon’dan Kant’a gelene dek estetik, doğru olanın iyi

uygulanmasıyla ortaya çıkan güzel ürüne ilişkin değer yargılarından ibarettir. Diğer bir deyişle, sanatkârın tezgahında örgüsü “mantık” ve “ahlak”tan oluşan yapının biçimine ilişkin özellikleri estetik adı altında inceleriz. Ancak, teorik bakımdan pek iddialı olan bu tanımlamanın pratikte nasıl geçerli olabileceğini söylemek kolay değildir. Zira, estetik ölçülerde hangi kıstasa göre neyin doğru neyin yanlış olduğunu bilimsel yöntemle saptamak mümkün değildir. İzafi (göreceli) olan iyi ve kötü kavramları ise zaten bilimsel açıdan ölçülebilir nitelikler değildir.

Kant’ın çağdaşı olmakla beraber, felsefede estetiği bir dal olarak öne çıkardığı için önem taşıyan Baumgarten ise, kelime oyunları yaparak sonunda estetiği “güzel üstüne düşünme sanatı” olarak tanımlamıştır. Bilimsel yöntemi uygulayarak neyin güzel olduğuna karar verilemeyeceğine göre, böylece estetiğin de bilim değil ama sanat olduğunu kabul etmekten başka çıkar yol kalmaz. Çağımızda estetik anlayışına yeni bir boyut kazandırmaya çalışmış Lukacs’ın bu konudaki dört ciltlik eseri ise, üzerinde düşünebileceğiniz bol malzeme sergilemesi bakımından ilginç sayılabilir.

Felsefe açısından bakıldığında, evren (kosmos) bizatihî estetiktir. Ancak, bu suretle evrenin “güzel” olduğu hükmüne varamazsınız. Zira çirkin olan bir evrenle mukayesesine imkan yoktur. Evren (kosmos) içinde insan, kendini onun bir parçası olarak (mikrokosmos) idrak edebildiği nisbette, bu estetiği kendi yarattığı ürününde yansıtır. Sanat ürününün “güzel” olması, evrene olan nesnel benzerliği ile değil, yaratıcısının evreni idrak edebilmedeki başarısına göredir. Dolayısıyla, herhangi bir sanat ürününün güzel olup olmadığı hakkında hüküm verebilmek için, sanatkârından daha şumullü bir biçimde evreni idrak edebilmiş olmak gerekir. Keza, evrenin doğru veya iyi olma keyfiyeti de yoktur. Doğru veya yanlış olma hali, nesneyi irdeleyen mantık sistemine göre geçerlilik kazanır. Oysa, burada sözü edilen mantık sistemi, insana has bir değerlendirme biçimidir. Sanatkârın hangi değer yargılarına göre evreni irdelediğini anlayabildiğimiz oranda, ürününün doğru veya iyi olduğu hakkında bir görüşümüz olabilir.

Evreni tanımaya ve anlamaya çalışırken, estetik ölçüler edinmeye başlarız. Bu ölçüler doğrudan bize aittir, yani kişisel yorumlardan ibarettir. Sanat ürününü bu ölçülere göre değerlendirdiğimizde de bu değerlendirişin bilimsel olabilme şansı kalmaz, zira kişiye göre değişen ölçütlerle bilimsel yöntemin genele ilişkin sonuçlar çıkarması diye bir konu yoktur. Bilimsel bir sonuç değil ama genel bir kanı oluştuğunda da, daha önce belirttiğim gibi, bu kanıya göre yapılan uygulamalardan elde edilecek sonuçlar bile zamanla değişmeye mahkumdur.

Sanatkârın ürünü, bir bakıma evreni nasıl yorumladığını anlatan iletişim aracı gibidir. Yarattığı ürün ile önce kendine daha sonra da bir diğerine bu yorumunu iletmek arzunu taşır. İletişim türü olarak sözcükleri seçtiğinde edebî bir ürün ortaya koyar. Renkleri ve biçimleri seçtiğinde resim veya heykel tarzında görsel bir ürün yaratır. Seslerle müziğe ilişkin bir ürün ortaya çıkar, ve saire. Sanatkârın ürünü karşısında, bize iletmek istediği mesajla yüzleşiriz. Ancak, sanatkârın bu ürünü ile kendisine hangi mesajı verdiğini ise yeterince anlamamıza imkan yoktur. Zira, evren içinde her insan, farklı bir yerde durarak bu evreni incelemektedir. Sanatkârın durduğu yerde bulunuyorsanız, ürünü karşısında onunla aynı duyguları paylaşabilme şansınız vardır. Oysa, pratikte bu durum genellikle ender rastlanabilecek bir özelliktir. Bu yüzden, tek bir sanat ürünü ile karşısındaki kişiye göre değişen milyonlarca farklı

mesaj oluşturulabilir. İyi bir sanatkâr, ürünü ile iletmek istediği mesajı, her seviyeden insana hitap edebilecek biçimde yaratma gücüne sahip olmalıdır.

Bilim ise, bu çok yönlü mesaj iletebilme üstünlüğüne sahip değildir. Bireylere, bulundukları yere göre farklı anlam kazanabilen mesajı iletecek yegane araç sanattır. Dolayısıyla, evreni anlama ve yorumlamaya ilişkin enformasyon üretiminde, sanatın bilimden daha üstün bir araç niteliğine sahip olmaktadır. Diğer yandan, bu çok yönlülük özelliği, sanat ürününden mesaj alan kişinin evren içindeki konumuna göre mesajı doğru veya yanlış, iyi veya kötü, güzel veya çirkin olarak nitelenebilmesine imkan verir. Sanat ürününün anlatımında, birine göre doğru iken diğerine göre yanlış olabilme zenginliği vardır. Oysa, bilimsel açıdan baktığımızda, bir şey ya doğrudur ya da yanlış. İyi veya güzel kavramlarını da aynı çerçevede değerlendirebilirsiniz.

Diğer yandan, sanatın bilimden çok farklı bir disiplin olduğunu zannetmek gerekmiyor. Sanatın içinde de bilimsel yöneme yer vardır. Sanatkârın ürününü tasarlarken kullandığı yöntemler arasında bilimsel nitelikli olanlara rastlayabilirsiniz. Ancak, sanat ürününün oluşum aşamasında başka yöntemler de vardır ki bunların bilimsellik ile ilişkisini kurmak olanaksızdır. Sadece bilimsel yöntemlerle bir sanat ürünü yaratmaya çalışırsanız, sonuç başarısız olacaktır. Nitekim, bu yüzden kompüter teknolojisi ile yapay zeka tarafından yaratılan ürünlerde sanatsal nitelik bulunamamaktadır.

Bilimde olduğu kadar, sanatta da imajinasyonun vazgeçilmez bir önemi vardır. Ancak, imajinasyonu “nesnel gerçekliğin zihnimizdeki öznel yansıması” olarak anladığımızda, robotların neden sanat ürünü veremedikleri bilmecesini çözemeyiz. Zira, herhangi bir nesnenin ne olduğunu anlamaya çalışırken aklımızı kullanıyoruz, bu maksatla zihnimizde bir imaj oluşuyor ve bunu yaparken de zekamızdan faydalıyoruz. Ancak, herhangi bir sanatkârın zihninde oluşan imajı, yeterince akli ve zekası olan birisinin neden kendi zihninde oluşturamadığının yanıtını bilmiyoruz.

-Bilimsel Bağnazlığın Ardındaki Korku-

Bilimsel açıdan kanıtlanmamış olgu ve kavramların gerçek olmadığını savunmanın ardında, bilinmeyene karşı duyulan korku vardır. Herhangi bir şeyin bilimsel açıklaması yok diye onun gerçek olmadığını iddia etmemiz de bu yüzdendir. Dolayısıyla, insan psikolojisi açısından baktığımızda, bilimsel düşünceden sapmamak gerektiğini savunurken, içimizde korku duygusunun oluşmasına fırsat vermemek için bir tür savunma mekanizmasını harekete geçirmekteyiz.

Korkular, bilinmeyen ile yüzleşildiğinde oluşur. Örneğin, ölümden sonraki yaşam ile ilgili yeterli enformasyona sahip değilsek, üstelik bu konuda çeşitli kaynaklardan gelen çelişkili ve yarım yamalak açıklamalarla donatılmış isek, zihnimizde öldükten sonra ne olacağına dair bir kuşku oluşacaktır. Bu kuşku, değer yargılarımız yüzünden, kısa zamanda korkuya dönüşür ve içinde düştüğümüz bu rahatsız edici duygudan kurtulabilmek için kendimize bir çıkış noktası ararız.

İşte bu noktada bilimselliğe sarılmak, bizim için iyi bir kurtuluş aracı olur. Ölümden sonrasını araştırmak gibi gerçekten bilimsel bir yöntemi seçmeksizin, her şeyin maddeden ibaret olduğunu ve canlı organizmanın ölüm denilen son aşamasında her şeyin bittiğini kabullenmeyi yeğleriz. Zira bu suretle, bir ömür boyu sürse de

sonuç alınması oldukça kuşkuyla görünen bir maceraya girmek yerine, bir lâhzada bu ürkütücü kavrama bilimsel olduğunu sandığımız damgayı vurmak, son derece rahatlatıcı bir davranış olmaktadır.

Ölümden sonraki yaşam gibi, araştırılıp incelenmesi için büyük zahmetlere katlanması gereken diğer bilinmeyen konularda da aynı mekanizmayı çalıştırırız. Oysa, bu yöntem ile aslında gerçeği örtmekten başka bir şey yapmıyoruz. Ama, psikolojik olarak bu yolu seçmek suretiyle rahatlattığımız için, sonunda bir de bu davranışımıza bilimsel olmak gibi bir etiket takarak, yaptığımız şeyin kendimize mantıklı gözükmesini de sağlarız.

Materyalist felsefenin ardında yatan da işte bu korkudur. Oysa, bilimsel yöntemleri kullanmanın veya bilimsel yoldan sapmamanın bir gereği olarak ortaya çıkmamıştır materyalizm. Evrenin madde olarak bildiğimiz kısmının ötesinde kalan gerçeklerle yüzleşmekten korktuğumuz için, madde dışında kaldığını zannettiğimiz konuları araştırmayı “bilimsel değildir” diye bir çırpıda damgalamak işimize gelir. Oysa, istediğimiz kadar gözümüzü kapamaya çalışsak da, o gerçekler daima var olduğundan, ikide bir idrak alanımıza girerek, rahatlamak uğruna yarattığımız yalan dünyasının dengesini bozarlar.

Materyalist görüşleri savunanlar, durmak bilmeksizin bu yapay dengeyi korumak uğruna tezler üretirler. Diğer tarafta ise, maneviyatçı olduklarını savunanlar, yine gerçek anlamda bilimsellikle hiçbir ilişkisi olmayan varsayımları ve dogmaları öne sürerek, belirli bir disiplin oluşturduktan sonra, bilinmeyen karşısında aynı psikolojik rahatlamayı yaratmaya çalışırlar. Kısacası, ne materyalist görüşün ne de maneviyatçılık edebiyatı yapanların bilimsel bir yoldan gittiklerini söylemek mümkün değildir. Bu iki karşıt ekolde hakim olan tek şey, bilinmeyen karşısında duyulan korkudan kurtulma çırpınısıdır.

Materyalistler, korktukları şeyden kurtulmak için onu yok sayarlar. Maneviyatçılar da korktukları şeyi kabul edip, onunla ilgili fantazilerle oluşturdukları bir takım tabiatüstü sistemleri öne sürerek, bu korkulan şeyden nasıl kurtulunacağına dair dogmalar üretirler. Her iki tarafta da, bu dogmaların araştırılmasına yer verilmez. Daha doğrusu, araştırma adı altında yapılan faaliyetlerde, bilimsel yöntemleri kullanmak yerine, inandıkları görüşü doğrulayacak maksatlı kanıtlama çabaları vardır.

Zira, korkular yüzünden üretilen dogmalar, bu kişilerin psikolojik dengelerini koruyabilmeleri için, defans malzemesi olarak kullandıkları hayalî ama gerekli olan araçlardır. Bunların bilimsel olarak irdelenmesine izin vermezler, çünkü bu suretle korunma uğruna kurdukları hayal alemlerinin yıkılacağını bilirler. Dolayısıyla, korkudan kaynaklanan materyalist veya maneviyatçı inançların temelinde bilimsel bir yöntem veya zihniyet bulunamaz. Bu yolda olanları bilimsel çalışmalara davet etmenin de bir faydası yoktur. Zira, sağlıklı bir bilimsel araştırmanın sürdürülebilmesi, öncelikle psikolojik açıdan sağlıklı kişilerin eşliğinde mümkün olabilir. Korkan bir insandan, korktuğu konuya ilişkin araştırma yapmasını bekleyemezsiniz.

Esasen, bilim adamının mesleğinde inanca yer yoktur. Bilim ile uğraşan bir kişi, materyalist veya maneviyatçı olduğunu öne sürdüğü anda, bilim adamı olma özelliğini yitirir. Zira, inançların ardında sadece dogmalar vardır. Evreni ve insanı tanımlayan modeller yaratıp bunları varılacak son nokta olarak kabul ettirmeye

alışan her görüş veya öğreti dogmatiktir. Bu dogmalara inandığınız zaman, neyi araştırırsanız araştırın, yaptığınız işin bilimsel bir değeri kalmaz. Çünkü, farkında olmaksızın inandığınızı doğrulayacak sonuçlar üretmeye alışsınız.

Farkına vardığımız veya varamadığımız korkularımız olduğu sürece, bu korkularımızın dayandığı konu veya kavramlarla ilgili bir alanda yapılan araştırmalara da tarafsız bir gözle bakma şansımız yoktur. Çünkü, psikolojik açıdan ruh sağlığımızı koruyabilmek, bizim için gerçekleri öğrenmekten daha önemlidir. Aslında, gerçekleri öğrendiğimizde korku duygusuna yol açan yanlış enformasyondan kurtuluruz ve böylelikle korkmamıza da gerek kalmadığını anlarız. Ancak, “ya korkularımı haklı çıkaracak gerçeklerle karşılaşırsam” kuşkusu yüzünden, bunları öğrenmeyi dahi göze alamıyoruz.

Gerçeklerle bağdaşmasa da, eğer inandığımız şeylerin ruh sağlığımızı korumamıza yettiğine kanaat getirmişsek, onları gerçekmiş gibi benimseme yolunu seçeriz ve bırakmak istemeyiz. Bu aslında insana has temel bir korunma mekanizmasının gereğidir. Ancak, genellikle kişi bu mekanizmanın farkında olmaz. Nasıl ki nefes alıp vermesi yaşamını sürdürebilmesi için gerekli olduğu halde bunu farkına varmadan yaparsa, ruhsal dengesini korumak için oluşturduğu bu mekanizmayı da farketmez.

Aslında, bu tür bir davranış, bulanık bir şuur halinden, kişinin kendini yeterince bilememesinden kaynaklanır. Farkındalık, uyanıklık veya şuur açıklığı dediğimiz hali sürekli olarak koruyabilmek zordur. Dolayısıyla, çoğunlukla yaşamımızı bu bulanık şuur hali içinde, neyin ne olduğunu farkedemeden tüketip gidiyoruz.

-Bilimsel Yöntemin Geliştirilmesi-

Son olarak şunu söylemek isterim: İnsan olarak, bizim idrak alanımıza giren her şey sadece madde kapsamı içindedir. Maddenin dışında ne olduğunu, veya maddeden farklı bir şey olup olmadığını bilemeyiz. Bu husus, insan seviyesindeki bir varlığın mukadderatıdır. Diğer bir deyişle, insan özellikleri taşıyan varlıklar, bu özelliklerinin doğal bir sonucu olarak, madde dışında kaldığını zannettikleri hususları kapsamlı bir biçimde idrak etmekten yoksundurlar. Ancak, bunları sezebilirler. Sezebildikleri ölçüde de, bunların sayesinde maddeye ilişkin idrak kapasiteleri artar.

Dolayısıyla “sezgi”, bilimsel yöntemin ötesine taşan bir araç olarak insana has bir farkına varma özelliğidir. Sezgi yoluyla bazı gerçeklerin farkına varılabilmesi ise, ancak bu yola uygun belirli yöntemlerin uygulanmasıyla mümkündür.

Bilimsel yöntem sayesinde menfaat mekanizmasını en verimli biçimde çalıştıracak hale gelmiş bir insan, sezgiye ilişkin yöntemler ile vicdan mekanizmasını tanımaya başlar. Hayatta kalma esası üzerine kurulu olan menfaat mekanizması, genel olarak bir tür korunma işleminde ibarettir. Oysa, hayatı anlama esasına dayalı olan vicdan mekanizması, en basit tanımı ile koruma işlemidir. Neye karşı kendini koruduğunu anlayabilen kişi, hayat bilmeceinin ilk kısmını çözmüş olur. Ancak bu aşamadan sonra, neyi koruması gerektiğini anlamaya başlayacaktır.

Gerçek anlamdaki sezgiler, hayatın anlamına ilişkin değerleri tanımamızı sağlarlar. Bunları bilimsel yöntem ile idrak edebilmek mümkün değildir. Bu yüzden, sezgiler ile hayatın manevi yanının farkına vardığımız söylenir. Oysa, hayatın maddi ve manevi

olan iki cephesinden bahsetmek ile bunların her ikisini de anlayamamış olduğumuzu ortaya koymaktayız. Bu düalite yanılığısından sıyrılabilmek için, öncelikle sezgilerimize fırsat vermek zorundayız. Nasıl ki başlangıçta bilimsel yöntemi uygularken bir sürü yanlış yapıyorsak, sezgilerimizi geliştirmeye çalışırken de benzeri yanlışlar içinde bocalamamız mukadderdir. Zira, yanlış yapmadıkça doğru olanın farkına varamıyoruz.

Sezgiler yolu ile hayatı anlamaya çalışanlar, karanlıkta yürümeye cesaret edebilenlerdir. Fakat, ilkin bilimsel yöntemi doğru olarak uygulayıp bu suretle önce nasıl yürüneceğini öğrenmek gerekiyor. Daha aydınlıkta yürümesini bile beceremeyen bir çocuğun karanlıkta yol almasına elbette ki imkan yoktur. Zaten, eşyanın tabiatı gereğince, çocuk karanlıktan korkar ve buna yeltenmez.

Dolayısıyla, herbiri birer çocuk misali sağa sola yalpalayan insanların önce ve sadece bilimsel yöntemi yeterince talim etmesi gerektiği unutulmamalıdır. Yürümesini öğrendiğiniz zaman, yolu farkedersiniz. Yolda ilerledikçe de karanlığın sadece bir yanılığı olduğunu anlarsınız. İşte, size bu anlayışı sağlayan faktör sezgidir, bilimsel yöntem değil.

— — — oOo — — —